

ADATOK SZENDRŐ 16-17. SZÁZADI IRODALMI ÉLETÉHEZ

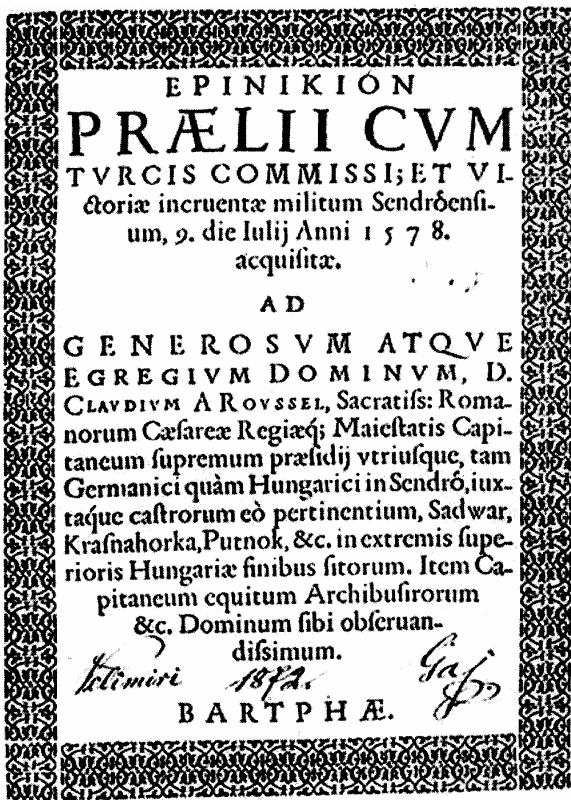
HADOBÁS SÁNDOR

A törökidulás idején nevezetes végvár, *Szendrő* a történelmi eseményeken túl a régi magyar irodalomban is szerepet játszott.⁽¹⁾ Falai között keletkezett két jellegzetes 16. századi műfaj egy-egy fontos alkotása: a *Szendrői hegedős-ének* és a *Szilágyi és Hajmási* című széphistória. (Szerzőik nevét nem ismerjük, ezért az „*Ismeretlen énekmondó*” és a „*Szendrői Névtelen*” megjelöléssel illetjük őket.) Viszonylag gazdag irodalmuk van, amelyből az érdeklődők alaposabban tájékozódhatnak róluk.⁽²⁾ Mivel bekerültek a *Hét évszázad legszebb magyar versei* című népszerű gyűjteménybe, a szélesebb olvasóközönséghez is eljutottak. A 17. századból *id. Köleséri Sámuel* (1634–1683) református lelkészt, egyházi írótl említik a szakmunkák e vonatkozásban, aki 1659 és 1667 között szendrői prédikátor volt. Itt született fia, *ifj. Köleséri Sámuel* (1663–1732), a későbbi híres orvos–polihisztor, az *Erdély római kori bányászatát ismertető Auraria Romano-Dacica* (Nagyszében, 1717) című latin nyelvű könyv és több más mű szerzője⁽³⁾ A felsoroltakon kívül azonban további irodalmi adatok is fellelhetők a 16-17. századi *Szendrővel* kapcsolatban, amelyeket ugyan már régebben publikáltak, de a honismereti kutatás figyelmét mostanáig elkerülték.⁽⁴⁾ Írásunkban ezeket kívánjuk röviden bemutatni, abban a reményben, hogy sikerül színesebbé, árnyaltabbá tenni a város középkor végi művelődéstörténeti szerepéről alkotott képet.

1. Az 1500-as évek utolsó évtizedeinek sok vitát kiváltó, érdekes egyházi személyisége volt *Pilz* vagy *Piltz* (latinosan *Pilcius*, *Piltzius*) Gáspár (*Szepesváralja*, 1526 körül – *Márkusfalva*, 1605) evangélikus, majd református lelkész. Német földön végezte tanulmányait, ezután több felső-magyarországi település, egyebek között *Dobsina* bányaváros prédikátora volt.⁽⁵⁾ Latin nyelvű irodalmi munkásságot is folytatott, fennmaradt műveinek száma meghaladja a tízet. Közülük kettő szorosan kapcsolódik *Szendrőhöz*. Mindkettő a *Sáros megyei Bártfán* (ma *Bardejov*, *Szlovákia*), a híres *Gutgesell-nyomdában* került ki a sajtó alól. (*Bártfa* és *Szendrő* igen távol esett egymástól, mégis kapcsolatban álltak, mivel a magyar országgyűlés 1578. évi törvénycikkének 9. §-a *Bártfa* városát is kötelezte a szendrői vár újjáépítésében való közreműködésre. Valószínűleg ezzel a kontakussal magyarázható, hogy *Pilz* kéziratait éppen itt nyomtatták ki.)

Az egyik úgynevezett *győzelmi vers*, címe: *Epinikion praeli cvm Tvrcis commissi et victoriae incruentae militum Sendröensium 9. die Julij anni 1578. acquisitae*. Terjedelme mindössze négy oldal, egy kettéhajtott papírv. A címlapon *Claudius Roussel*hez, a vár egyik parancsnokához szóló ajánlás olvasható. A címlap hátoldalán ajánlóvers szerepel, amely alatt a szerző neve áll: *Caspar Pilcius Waraliensis, divini verbi minister in Sendrö*.

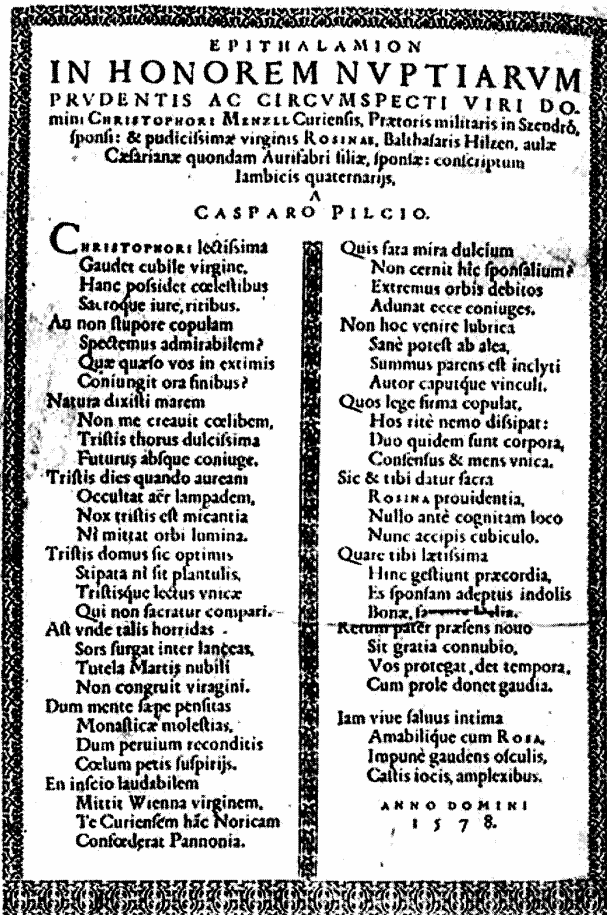
Piltz tehát „Isten szavának szolgálja”, azaz prédikátor volt ekkortájt a Bódva-parti településen, amiről életrajzai nem szólnak. Ebből arra gondolhatunk, hogy szendrői működése rövid életű lehetett. A következő lapon kezdődik a két hasábsba szedett vers, amely a szendrői vár helyőrségének 1578. július 9-én a törökök felett aratott győzelmét dicsőíti. Bár évszámot nem nyomtattak rá, feltehető, hogy még ugyanebben az esztendőben megjelent. Mindössze egyetlen eredeti példánya ismeretes, amely a zágrábi egyetem könyvtárában (*Horvátország*) található. (1. ábra)

1. ábra. Piltz Gáspár *Epinikion... c.* művének címlapja

A másik műfaját tekintve *Iakodalmi köszöntővers*: Christoph Menzll szendrői várkapitány esküvőjére készült ugyancsak 1578-ban. Csupán egy lapos, egyoldalas nyomtatvány. Címe: *Epithalamion in honorem nuptiarvm prvdentis ac circumspecti viri domini Christophori Menzll Curiensis, prætoris militaris in Sendrõ, sponsi: et pudicissimæ virginis*

Rosinae Balthasaris Hilzen, aulae caesarianae quondam aurifabri filiae sponsae, conscriptum iambicis quaternarijs a Casparo Pilcio. Szintén csak egyetlen eredeti példány maradt meg, amely egy könyv kötetéblájából került elő; a lőcsei (Levoča, Szlovákia) levéltárban őrzik. (2. ábra) Nem szendrői vonatkozású, de minden bizonnyal itt keletkezett Pilz egy harmadik munkája, a Philipp Queschin lőcsei tanító menyegzőjére írt lakodalmi köszöntővers, mivel ugyanarra az ívre nyomtatták, mint az előbbit. Utána szétvágva külön-külön hozták forgalomba a két költeményt.

2. ábra. Pilz Gáspár lakodalmi verse Menzll Kristóf szendrői várkapitány esküvőjére

2. *Bocaius (Bock) János* (1549-1621) humanista pedagógus, költő, politikus Szászországban született német-szorb családban, mégis a magyar művelődéstörténet kiemelkedő alakjává vált. Sokoldalú, kalandos életű ember volt. Iskoláit szülőföldjén végezte, *Wittenbergben* szerzett magiszteri fokozatot. 1590-ben érkezett hazánkba; 1592 (más adatok szerint 1594) és 1599 között az eperjesi kollégiumban tanított. 1598-ban magyar nemességet és koszorús császári költő címet kapott *I. Rudolftól*. 1599-ben a kassai tanács meghívta iskolái vezetésére; fél évig rektor, majd háromszor városi jegyzővé, kétszer főbíróvá (polgármesterré) választották. Később *Bocskai István* és *Bethlen Gábor* szolgálatában állt, egyebek mellett diplomáciai küldetéseket teljesített. – Tanárként *Seneca* elveit vallotta, tanítványait a gyakorlati életre készítette fel. Ő honosította meg nálunk a szállóigévé vált mondást: „*Non scholae, sed vitae discimus*”, azaz „*Nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk*”. Latin nyelvű irodalmi munkái többnyire alkalmi jellegűek, de van közöttük néhány történelmi, jogi és pedagógiai tárgyú is.⁽⁶⁾

Legismertebb, legtöbbet idézett műve a *Klöss Jakab* által 1599-ben *Bártfán* nyomtatott terjedelmes, több mint 500 oldalas *M. Ioannis Bocatii poetae laureati caesarei Hungaridos libri poematum V ...* című könyv, amely dicsőítő versek és levelek gyűjteménye. A kötet 127. költeménye a 186-187. oldalon az *In Senderoviam* címet viseli. (Magyarul: *Szendrőbe*; a település és a vár korabeli, ritkán használt latinós névalakja *Senderovia* volt.) Az eredeti, néhol hibás latin szöveg a következő:

*En, quale[m] ad coelos heic surgere cernimus arcem?
 Pileolo structum sidera pulsat opus.
 Musa refert: Diui fecére hoc æra Rodolphi;
 Illius auspicio celsior ista strues.
 Quo Turcas contra gens Hungara tutior esset,
 Prouictus hoc Heros monte parauit opus.
 Rudera ac inferius, deiecta[que]; fæxa quid ad rem?
 Musa refert: sedes Bebbeciana fuit.
 Digna strui non est arx quondam Marte rebellis,
 Et defensori non satis suo est.
 Quos tamen vltorius post vndas cerno penateis?
 Oppidu sunt oculis obuia bina meis?
 Musa refert: habitat proles ibi Martia; forteis
 Prima tenent Hunnos mœnia pacta luto.
 Altera Germanas defendunt aggere turmas,
 Dux Rotallerus qua bene scepra gerit.
 Sendreadum, voueo, Turcis notissima virtus
 Floreat & sacri Cæsaris ornet agros.*

Dr. *Tóth Péter* egyetemi docens (*Miskolci Egyetem*) által készített magyar nyersfordítása:

Vajon milyen várat látunk itt az egekre emelkedni? / A hegytetőre épített mű a csillagokat veri. / A múzsa elmondja: a szent Rudolf pénze készítette ezt, / az ő hatalmából magasodik ez az építmény, / s hogy a törökök ellen a magyar nemzet nagyobb bizton-

ságban legyen, / készítette az előrelátó hős ezt a művet a hegyen. / És lentebb a romok, a leomlott sziklák mi végre vannak? / A múzsa elmondja, a Bebekek székhelye volt. / Nem méltó az egykori építésű vár, hogy Marssal szembeszálljon / és nem eléggé alkalmas a védőjének. / Távolabb pedig, a hullámok mögött mely lakóhelyeket látok? / Két mezőváros tárul a szemem elé? / A múzsa elmondja: Mars sarja lakozik itt, / a sárból készült falak egyike a vitéz hunokat fogja körül, / a másik a német tömegeket védelmezi sáncsal, / akik fölött Rottaller vezér tartja jó kézben a vezéri pálcát. / Kívánom, hogy a szendrőieknek a törökök által igen jól ismert vitézsége / virágozzék és ékesítse a szent császár mezőit.

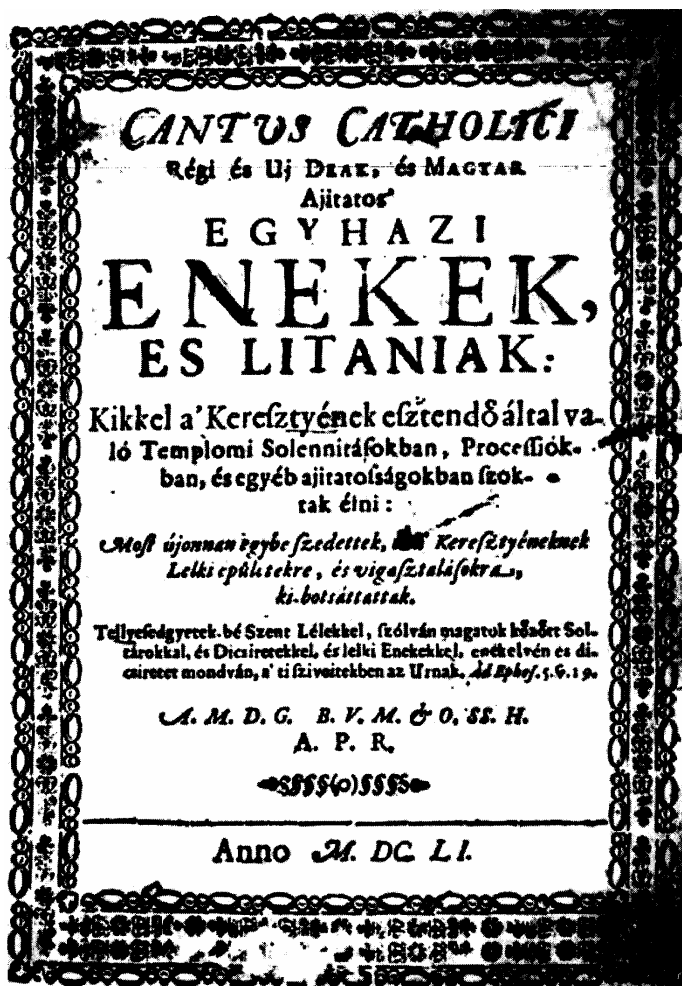
A versből kitérünk két helyi vonatkozású név: a korábbi várbirtokos Bebek családé és Rottaler (Rottaler, Rottaller) János várnagyé. Az utóbbiról Borovszky Samu a következőket írja:

„A Tisza mellékein ekkortájban mindinkább szaporodó hajdúságot a szendrei kapitányok szívósan támogatták s különösen a német Rottaler János mindent elkövetett, hogy őket saját hadműveleti céljaira felhasználja. 1599-ben, amikor a rabló tatárok Felső-Magyarország városait pusztították, 700 hajdút bízott fel Rottaler ellenök s ezek Szendrő alatt éjtszakának idején támadtak rájuk; «szörnyen lövék őket, az egész tatár tábor eljuta Eger felé előltük; 13000 lovat nyerének tőlök, a rabokat elszabadították és sok prédát nyerének». A zsákmányon azután a szendrei német kapitány a hajdúkkal megosztott.” A fenti dicsőítő költeményt valószínűleg ez a sikeres katonai akció ihlette.

A szerző szemléletesen mutatja be a település és az erődítmény korabeli állapotát: a széles folyóvölgy fölé magasodott a Rudolf császár által újjáépíttetett „fellegvár” a mai Várhegy tetején; alább a Bebekek emelte Alsóvár már romokban hevert. A katonai objektumokat körülvevő vizesárkokon (vagy a Bódva holtágain) túl, falak biztonságában külön-külön helyezkedett el a magyarok lakta Óváros és az idegen ajkúaknak otthont adó Németváros. Ebből az életszerű ábrázolásból azt sejtethetjük, hogy Bocatius rendelkezett szendrői kapcsolatokkal, és személyesen is megfordult a véghelyen. S valóban: mostoha-nehévére a szendrői német őrség egyik vasas kapitányának a felésége volt, így semmi kétségünk nem lehet afelől, hogy akár eperjesi, akár kassai évei alatt többször felkereste rokonait a borsodi véghelyen.

3. Keresszegi és adorjáni Csáky István (1603-1662) 1632-ban lett a szendrői vár kapitánya, a következő esztendőben pedig vásárlás útján az erősséghez tartozó uradalom birtokosa. Ő és a család más tagjai felváltva tartózkodtak itt és különböző jószágaikban (Szilágysomlyó, Adorján, Vécs, Örményes, Szepesvár, Trencsén, Nagykároly, Almásvár). A várúr édesanyja, id. Csáky Istvánné Wesselényi Anna (1584–1649 vagy 1650) szenvedélyes és jó tollú levélíró volt, ami egyáltalán nem számított megszokott jelenségnek a 17. század főúri köreiből. Az 1612 és 1649 közötti évekből 70 irodalmi értékű, nyelvi-stilisztikai és helyesírási szempontból is figyelemre méltó levele maradt az utókorra. Ezek elsősorban a kor mezei és házi gazdálkodásáról, a családi életéről és ügyes-bajos dolgokról szolgáltatnak érdekes adatokat. (Mivel már 1605-ben özvegyesre jutott, Csáky né minden alkalommal az Árva Wesselényi Anna névalírást használta.) Szerzőjük életrajzában kíséretében valamennyit közreadta Deák Farkas 1875-ben. De maga Csáky István is hagyott hátra leveleket, amelyek 1626 és 1661 között keletkeztek, és utóbb szintén megjelentek

nyomtatásban.⁽⁷⁾ A két levelezésnek számos szendrői vonatkozása van: például több darabját ide vagy innen írták, néhányszor a helyi viszonyokat taglalják stb. („Az én szerelmes fiamnak, az Nfagysájos Csáky Istvánnak adassék ez levelem. Szenderőbe.” – általában ezt a formulát használta címzésként a Bódva mellé intézett sorokban Wesselényi Anna.) Ezért, valamint személyes kötődésük okán a Csákyak levélírói buzgalmát joggal tekinthetjük a Bódva-völgyi irodalmi hagyományok szerves részének.

3. ábra. Az első magyar katolikus énekeskönyv címlapja.

4. Az első magyar katolikus énekeskönyv 1651-ben jelent meg a nyomdahely és a szerző vagy szerkesztő nevének feltüntetése nélkül. Címe: *Cantvs catholici. Régi és új, deak és magyar ajíttatos egyhazi enekes es litaniak: kikkel a keresztyének esztendő által való templomi solennitásokban, processiókban és egyéb ajíttosságokban szoktak élni...* Terjedelme [10] + 269 + [8] oldal; 112 magyar és 80 latin versszöveget tartalmaz az Adventtel kezdődő egyházi év rendjében a fő ünnepekre, továbbá a szentek életére és más vallásos témákra, kottákkal ellátva. (1655-ben szlovák nyelvű változata is napvilágot látott.) A kutatók a tipográfiai jegyek összehasonlításával megállapították, hogy a nyomtatás a löcsei *Brewer-műhelyben* történt. Egy halotti értesítést tartalmazó levélből a szerkesztő kilétére is sikerült fényt deríteni: eszerint *Szóllósi* (vagy *Szóllósy*) *Benedek* jezsuita volt az anyag közreadója, és amint az ajánlásból kiderül, összegyűjtője és részben szerzője. Személye nem ismeretlen a rend történetében. Valószínűleg *Garamszóllóson* született 1609-ben. A források szlovák nemzetiségűnek (*slavus*) mondják. 1630. október 24-én lépett be a jezsuita rendbe; noviciátusát a *leobeni* (*Ausztria*) kolostorban töltötte, ahol több éven keresztül a növendékek között szerepel. 1633-ban a *nagyszombati* kollégiumban tanított. Ezután újabb 3 esztendei tanulás következett: *Bécsben* filozófiai képzést nyert. 1637-ben ismét a nagyszombati kollégium tanárai között említik, miközben már teológiát hallgatott. 1639-ben szentelheték áldozópappá. Csak 1642-ben vált véglegesen a rend tagjává, és segédlelkészként működött tovább. 1643 és 1650 között a *szendrői jezsuita misszióban tevékenykedett*: lelkipásztor volt és az iskolamesteri teendőket is ellátta. Később *Kassán*, *Ungvárott*, majd *Zníóváralján* szolgált szláv hitszónokként, végül 1654-ben misszionáriusnak rendelték *Csáky Pál* főispán mellé *Szepesváraljára*. Életének utolsó évében súlyos betegségbe esett: a lábát orbánc támadta meg. Hosszú szenvedés után a jezsuiták túróci rendházában, *Zníóváralján* halt meg 1656. december 15-én; itt is temették el. – Latin, magyar és szlovák nyelven írt verseket, értett a zenéhez és az énekléshez.⁽⁶⁾

Mivel *Szóllósi* az énekeskönyv megjelenése előtti 7 évet *Szendrőben* töltötte, nincs okunk kételkedni abban, hogy itt fogant a kiadvány ötlete, s a városban végezte az anyaggyűjtés és a sajtó alá rendezés sok időt és fáradságot igénylő munkáját is. E célból több helyen meg kellett fordulnia (egyházi központokban, kolostorokban, iskolákban stb.). A viszonylag terjedelmes mű szedése, hangjegyekkel való ellátása, korrektúrájának elvégzése, nyomtatása és végül kötése hosszabb időt (akár 2-3 esztendőt) is igénybe vehetett, ezért feltételezhető, hogy a kézirat nyomdába adása ugyancsak *Szendrőből* történt. Mindezek alapján biztosan állíthatjuk, hogy az *első magyar katolikus énekeskönyv* a *Bódvamenti településen született az 1640-es évek második felében*. (3. ábra)

5. 1658-ban jelent meg *Sárospatakon* (1656-os évszámmal) az *Igaz és Tökéletes boldogságra Vezérlő Út. Avagy Bé-menétel a' Hítre, mely nélkül lehetetlen dolog hogy valaki Isten előtt kedves legyen, mely Kérdések és Feleletek által rövideden, de felette igen hasznosan a' Bibliának minden Könyveinek és részeinek eleitől fogván utollyáig értelmére vezet...* című munka, amelyet *Somosi Petkó János* szikszói református pap közelebről meg nem nevezett idegen nyelvből fordított. A bibliamagyarázatokat tartalmazó mű ajánlása *Mezőlaki István* szendrői református prédikátornak szól (Keltezése: „Szikszón M.DC.LVI. esztendőben. Sz. Jakab Havának [július], 3. nap”). Róla annyit tudunk, hogy az 1650-es években mintegy 6 esztendeig lelkészkedett a végvári gyülekezetben. Mivel érdemelte ki e nem mindennapi megütszeltetést? A fordító a dedikációban elmondja, hogy a szóban forgó könyv londoni tartózkodása alatt került a kezébe, és annyira hasznosnak

találta, hogy megfogadta: átülteti nyelvünkre. Körülbelül tíz hét alatt teljesítette is vállaltát. Szerette volna a hollandiai *Leydenben* vagy *Utrechtben* kinyomtatni a kéziratot, de mivel nem volt pénze és pártfogója, hazahozta. Ám itthon sem nyílt módja a kiadására, egészen addig, amíg 1656-ban *Mezőlaki István* meg nem látogatta őt *Szikszón*. Kérésére lelkésztestvére megígérte, hogy támogatókat szerez a nyomtatáshoz. *Mezőlaki* azonban később úgy határozott, hogy maga vállalja a nyomdaköltséget, ami nem lehetett „olcsó mulatság”, mert a könyv terjedelme több mint 600 oldal! A szendrői prédikátor azzal, hogy mecénásként lehetővé tette egy fontos vallási tárgyú mű megjelenését, beírta nevét a magyar irodalomtörténetbe.

6. *Idős Köleséri Sámuel* életét és az egyházi irodalom terén kifejtett munkásságát jól ismerjük. Egyelőre szendrői működésével kapcsolatban sem merültek fel újabb adatok. Ezért most – mivel ilyen formában ritkán említik – csupán annak a két művének a pontos és teljes címlírását közöljük, amelyeket kétségtelenül itt írt, és megjelenésük idején még a város prédikátora volt:

1. *Idivesség Sarka. Avagy az Evangéliom szerint-való, Igaz Religiónak, Elso^o fundamentomos Igasságinak avagy Principiuminak (mellyeknek tudása s' hitele-nélkü^l senki nem idévez^olhet) o^oszve-szededetése; Azoknak, nyilván-valo és ellene-mondhatatlan Sz. Irás Tanú-bizonyosságiból-való megállatása; Es a' kegyesség-gyakorlásban, azokból kifakadó sokféle Hasznoknak, meg-mutogatása. Mellyet, Edes Nemzete Lelke-javáért, világra bocsátott KÖLESERI SAMUEL, Christus Jesus Evangeliomának Szólgája, Szendrői R. Ecclesiában. Saros Patakon, Rosnyai János által. M.DC.LXVI. – Nyolcadrét alakú, [12] + 242 oldal. (A szerző e munkáját *Farkas Ferencnek*, nemrég még *Murány vára* főkapitányának ajánlotta.) – Második kiadása 1676-ban, *Debrecenben* jelent meg.*

II. *Bankodo Lelek Nyögesi, Az az: Szent Irás szavaiból szedetett s' a' felso^o Esztendő^okben valo szomorú alkalmatosságokhoz szabattott, néhány Ko^onyo^orgések; Mellyeket a' Szendrői R. Ecclesia lelki épü^oletire írt volt, mostan pedig némelylek kérésére, ki-bocsátott KO^oLESERI SAMUEL, Christus Evangeliomának szolgája. Saros Patakon, Nyomtatta Rosnyai János 1666-ben. – Nyolcadrét, [1] + 27 oldal.*

A két munka együtt, egy kötetben jelent meg, de külön-külön címlappal és önálló oldalszámzással.

Közismert tény, hogy 1663. november 18-án *Szendrőben* született *Köleséri* hasonló keresztnevű fia, akiből később híres tudós lett. Kevéssé ismert azonban, hogy itt hirdették ki címeres levelet, amit Lipót császártól kapott 1665. április 22-én.

Szendrő várát 1707-ben *II. Rákóczi Ferenc* leromboltatta, nehogy a labancok befészkeljék ide magukat. Ezzel a település is elvesztette jelentőségét. A későbbiekben már nem tudott olyan műveket, alkotókat és értékeket felmutatni, mint virágkorában, a 16-17. században.

Irodalom

1. *A település és a vár történetéről: Borovszky Samu: Szendrő vára.* Bp. 1908. 40 old. – Reprint kiadása: Rudabánya, 2001. Érc- és Ásványbányászati Múzeum. – *Szendrő. Képek a volt város és várának történetéből.* Szerk. Horváth Mihály, Koritsánszky Dezső stb. Szendrő, 1959. Községi Tanács, 109 old. 2 térkép. – 2. kiadása: Szendrő, 1993.

2. Például: **Eckhardt** Sándor: A Szendrői hegedős-ének. = *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1954. 406-414. old. – **Horváth** János: A „Szendrői hegedős-ének” versalakjáról. = *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1954. 269-276. old. – **Stoll** Béla: Szendrői hegedős-ének. = *Irodalomtörténeti Közlemények*, 57. évf. 1953. 231-233. old. (Szövegkiadás faksimilével.) – **Horváth** János: A reformáció jegyében. A Mohács utáni fél évszázad magyar irodalomtörténete. Bp. 1957. Gondolat Kiadó, 227-231. old. – **Katoná** Imre: Szilágyi és Hajmási. Új felfedezés verses historiájuk kutatásában. = *Magyar Nemzet*, 1979. március 7. 7. old. (Újabban előkerült bizonyítékok alapján azt állítja, hogy a Szendrői Névtelen nem a borsodi, hanem az aldunai Szendrő várában írta művét.)

3. *Brabeum, Vitae et rerum gestarum, Reverendissimi, Clarissimi, ac Eruditissimi Viri, D[omi]ni Samuelis Köleséri.* Debrecini, Per Stephanum Töltési, 1683. 16 old. – **Faller** Jenő: Köleséri Sámuel (1663-1732) élete és munkássága. = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 101. évf. 1968. 10. sz. 647-656. old. 11. sz. 725-730. old.

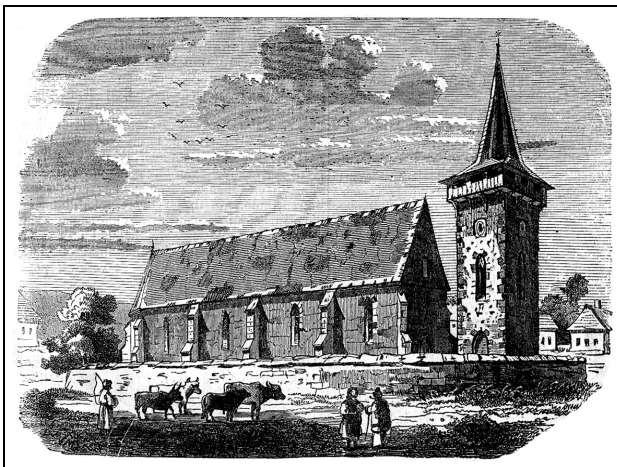
4. Forrásunk: *Régi magyarországi nyomtatványok 1473-1655.* I-III. Bp. 1971, 1983, 2000. Akadémiai Kiadó.

5. **Piltzius** Gáspár: *A törökök betörése Dobsinára 1584. évi október hó 14-én.* Rozsnyó, 1903. 80 old. (Az eredeti latin nyelvű munka magyar fordítása, a szerző életrajzával.)

6. **Tóth** Lőrinc: *Bocatus.* = *A kassai premontrai gimnázium értesítője az 1884/1885. tanévre.* Kassa, 1885. 23-27. old. – **Janson** Vilmos: *Bocatius János élete és munkái.* Bp. 1918. Élet, 71 old.

7. **Deák** Farkas: *Wesselényi Anna, özv. Csáky Istvánné életrajza és levelezése.* Bp. 1875. Franklin, 202 old. – **Deák** Farkas: *Egy magyar főúr a XVII. században.* Gr. Csáky István életrajza. Bp. 1883. Ráth Mór, 351 old. – 2. kiad.: 1888.

8. **Weiss-Nägel**, Stanislav: Kto je autorom spevníka Cantus Catholici? = *Kultúra*, Trnava, 1935. 426. old. – **Hajnóczy** Iván: *A Cantus Catholici nyomdahelye és szerkesztője.* = *Magyar Könyvszemle*, 1941. 84. old. – **Papp** Géza: Szöllösi Benedek és énekeskönyveinek nyomdahelye. = *Magyar Könyvszemle*, 1967. 78-87. old.

A Köleséri Sámuel prédikátorsága idején épült szendrői református templom.
(A 19. század végén lebontották és a helyére újat emeltek. A fametszet a Vasárnapi Ujság c. hetilap 1866. évi 584. oldalán jelent meg.)